

İBN EBÛ CUMHÜR

(ابن أبي جمهور)

Semsüddîn Muhammed
b. Alî b. İbrâhîm b. Ebî Cumhür
el-Ahsâî el-Hecerî
(ö. 904/1499 [?])

Şîî kelâm âlimi.

837 (1433-34) yılında Ahsâ'da doğdu. İslâmî ilimlerle meşgul olan Şîî bir aileye mensuptur. İlk tahsilini babasından gördükten sonra Neced'e gitti, Hasan b. Abdülkerîm el-Fettâl'in ve daha başka Şîî âlimlerinin derslerine katıldı (hocaları için bk. Meclisî, CV, 7-13). 877'de (1473) hacca giderken Suriye'deki önemli Şîî merkezlerinden biri olan Kerek'te Ali b. Hilâl el-Cezâîrî'den Şîa'ya ait rivayetler dinledi. Hacdan dönünce bir süre Ahsâ'da bulundu. İmamların kabirlerini ziyaret etmek amacıyla Bağdat ve Meşhed'e gitti. Meşhed'de evinde misafiri kaldığı Muhammed b. Muhsin er-Rızâvî'ye ithafen *Keşfü'l-berâhîn* adlı eserini yazdı ve *Ğavâli'l-le'âli* adlı eserini rivayet etmesi için kendisine icâzet verdi (a.g.e., CV, 3-6). Meşhed'de Herat'tan gelen Sünnî âlimi Fâzıl el-Herevî ile imâmet konusunda münazaralar yaptı. Neced ve Ahsâ'da yirmi yıl süreyle öğrenci yetiştirmekle meşgul olduktan sonra tekrar Meşhed'i ziyaret etti (888/1483), ardından Ahsâ'ya döndü. İkinci hac seferi dönüşünde bir yıl Neced'te kaldı; burada hem öğrenci okuttu hem de eser telif etti (894-895/1489-1490). Meşhed'i üçüncü defa ziyaretinin ardından Esterâbâd'a gidip yörenin emirine ithafen *Dürerü'l-le'âli'l-imâdiyye* adlı bir eser yazdı. Son olarak buradan Medine'ye geçti ve 25 Zilkade 904 (4 Temmuz 1499) tarihinde İbnü'l-Mutahhar el-Hillî'nin *el-Bâbü'l-ğâdî'aşer* adlı eserine bir şerh yazdı. İbn Ebû Cumhür'un aynı tarihte vefat ettiği tahmin edilmektedir.

İbn Ebû Cumhür'un kelâm, İslâm felsefesi ve tasavvufu uzlaştırıp bir senteze varmaya çalışan eklektik bir anlayışa sahip olduğu kabul edilir. Kendisi, kelâm ve felsefenin yanı sıra birbirine muhalif görüşleri savunan Mu'tezile ile Eş'ariyye'yi ortak noktalardan hareketle uzlaştıran bazı çözümler bulduğu kanaatindedir. İbn Ebû Cumhür'un bu eklektik tutumu kelâm ilmini tanımlarken kullandığı ifadeyle kendini göstermektedir. Ona göre kelâm ruhun gerçek bilgilerle beslenerek nura dönüşmesini, mânevî âlemlerle irtibat kurup Allah'ın huzuruna yaklaşmasını ve

böylece ebedî saadeti kazanmasını sağlayan bir ilimdir. Bunun gerçekleştirilmesi için kelâmî, felsefî ve tasavvufî bilgilere ihtiyaç bulunduğunu kabul etmekle birlikte âlemin kıdemi örneğinde olduğu gibi daha çok İslâm filozoflarının, özellikle İbn Sînâ'nın etkisinde kalmıştır. İbn Ebû Cumhür'un bazı görüşleri şöyledir: Ölen insanın ruhu dünyadaki davranışlarına göre farklı sonuçlarla karşılaşır. Kişi iyi ameller işlemişse ruhu cisimden arınmış olarak sûretler âlemine gider ve haz duyacağı bir ortama kavuşur. Eğer kötü davranışlarda bulunmuşsa ruhu cezasını çekmek üzere aşağı seviyedeki canlıların bedenine girer ve bu durum kıyamet kopuncaya kadar sürer. Bütün âlemler ilâhî isim, sıfat ve fiillerin tezahürüdür. Bütün nesnelere vücut bulmadan önce Allah'ın zâtında veya ilminde varlıktan yoksun olarak a'yân-ı sâbite şeklinde bulunurlar. İnsanların hür iradeleriyle yaptıkları fiiller de dahil olmak üzere âlemde vuku bulan her şey ilâhî iradeye uygun olarak gerçekleşir. Kişinin istediği her şeyi müstakillen gerçekleştirememesi bunu gösterir. Âlemin hem kozmik hem de sosyal düzeninde ilâhî lutuf esastır. Bu lutuf, Allah'ın beşer için gerekli olan peygamber ve velîleri göndermesi tarzında ortaya çıkar. Peygamber ile imam arasında isim değişikliğinden başka bir fark yoktur. Bu sebeple Ali b. Ebû Tâlib bir peygamber gibi mâsumdur. Ali Âdem'den önce yaratılmıştır, Hz. Peygamber'den sonra yerine geçeceğinden kâmil insanın bütün özelliklerine sahip kılınmıştır. Resûl-i Ekrem'in nebîlerin sonuncusu oluşu gibi Ali de mutlak mânada velîlerin sonuncusudur. Onun dışındaki Ehl-i beyt'e mensup on bir imam da ârif ve velî kimselerdir.

Kulların fiilleri meselesinde Mu'tezile ile Eş'ariyye'nin görüşlerini uzlaştırmaya çalışan İbn Ebû Cumhür'un ölen kötü insanın ruhunun aşağı seviyedeki canlıların bedenlerine sokulmakla cezalandırılacağına ve imamların peygamberlerden farklı kimseler olmadıklarına dair görüşleri dikkat çekici olup nasların yanı sıra tarih boyunca benimsenegelen genel İslâmî anlayışa da aykırıdır. Kelâm, felsefe ve tasavvuf alanlarında devrinin kültürüne vâkıf olduğu nakledilen İbn Ebû Cumhür'un görüşleri Şeyhiyye'nin kurucusu Ahmed el-Ahsâî üzerinde tesirli olmuş ve metodu onun tarafından devam ettirilmiştir.

Eserleri. İbn Ebû Cumhür'un sayısı otuz aşan eserlerinin önemlileri şunlardır: 1. *Avâli'l-le'âli'l-azîziyye fi'l-eğâdi-*

şî'd-diniyye. *Ğavâli'l-le'âli* adıyla da bilinen eser Müctebâ el-İrâkî tarafından yayımlanmıştır (Kum 1983). 2. *Dürerü'l-le'âli'l-imâdiyye*. Fıkıhla ilgili hadisleri ihtiva eden bir çalışmadır. 3. *Zâdü'l-müşâfirîn fi uşûli'd-dîn*. Akaide dair muhtasar bir risâle olan bu çalışmayı Ahmed el-Kinânî neşretmiştir (Beyrut 1414). Eser müellifi tarafından *Keşfü'l-berâhîn fi şerhi Zâdi'l-müşâfirîn* adıyla şerh edilmiştir. 4. *Mu'inü'l-fiker fi şerhi'l-Bâbi'l-ğâdî'aşer*. İbnü'l-Mutahhar el-Hillî'nin eserine yapılmış bir şerhtir. 5. *Münâzaratü'l-Herevî*. Sünnî âlimlerinden Fâzıl el-Herevî ile yaptığı münazaraları ihtiva eder. 6. *Meslekü'l-efhâm fi 'ilmi'kelâm*. Müellifi tarafından önce *en-Nürü'l-müncî mine'z-zalâm* adıyla şerh edilmiş, daha sonra metin ve şerh *Müclî mir'âti'l-müncî mine'z-zalâm* adıyla birleştirilerek yeni bir eser haline getirilmiştir. Müellife şöhretini kazandıran bu eserin Tahran'da litografik baskıları yapılmıştır (1324, 1329). 7. *et-Tuğfetü'l-ke-lâmiyye*. Ya'küb Ca'ferî tarafından yayımlanmıştır (Kum 1372 hş.). 8. *el-Aktâbü'l-fıkhiyye ve'l-vezâ'ifu'd-diniyye*. İmâmiyye fıkına dair olup Muhammed el-Hassûn tarafından neşredilmiştir (Kum 1410). 9. *et-Tuğafü'l-Hüseyniyye*. Şehid-i Evvel'in fıkha dair *el-Elfiyye* adlı eserine yapılmış bir şerhtir (basılmamış eserlerinin bulunduğu kütüphaneler için bk. Âgâ Büzürg-i Tahrânî, bibl.da gösterilen yerler).

BİBLİYOGRAFYA :

Nûrullah et-Tüsterî, *Mecâlisü'l-mü'minîn*, Tahran 1365 hş., I, 581-590; Hür el-Âmilî, *Emelü'l-âmil* (nşr. Ahmed el-Hüseynî), Neced 1385/1965, II, 253, 280; Meclisî, *Biğârü'l-envar*, Beyrut 1403/1983, CV, 3-27; Abdullah Efendi el-İsfahânî, *Riyâzü'l-ulemâ' ve hiyâzü'l-fuzalâ'* (nşr. Ahmed el-Hüseynî), Kum 1401, V, 50-51; Hânsârî, *Ravzâtü'l-cennât* (nşr. Esedullah İsmâiliyyân), Kum 1392/1972, VII, 26-34; Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 272; Şeybî, *eş-Şıla*, II, 315-324; Âgâ Büzürg-i Tahrânî, *ez-Zerî'a ilâ teşânifi'ş-Şî'a*, Beyrut 1403/1983, II, 43, 273; XIV, 73; XVI, 71; XVII, 31, 240; XVIII, 22, 299; XX, 13, 378, 379; XXI, 22, 286; XXII, 285; *A'yânü'ş-Şî'a*, IX, 434; M. Rızâ el-Hakîmî, *Târîhu'l-ulemâ' 'abre'l-uşûri'l-muhtelife*, Beyrut 1403/1983, s. 549-552; W. Madelung, "İbn Abî Cumhur al-Ahsâ' is Synthesis of Kalam, Philosophy and Sufism", *Religious, Schools and Sects in Medieval Islam*, London 1985, XIII, 147-156; a.mif., "İbn Abî Džumhür al-Ahsâ'i", *El² Suppl.* (İng.), s. 380; M. Momen, *An Introduction to Shi'i Islam*, London 1985, s. 99-100; Hasan el-Emin, *Dâ'iretü'l-ma'ârifi'l-İslâmiyye eş-Şî'iyye*, Beyrut 1410/1989, I/2, s. 84-85; Samed Muvahhid, "İbn Ebî Cumhür", *DMBİ*, II, 634-637; Todd Lawson, "Ebn Abi Jomhür Ahsâ'i", *EI²*, VII, 662-663.

MUSTAFA ÖZ